

NHANDE DIREITOS
BÁSICOS JAJOGUA
VA'E KUERY PE
NHANDE MBYA KUERY,,
APY SÃO PAULO PY
GUAKUERYPE

**Direitos Básicos do Consumidor para Populações
Indígenas no Estado de São Paulo**

PROCONSP

**GOVERNO DO ESTADO
DE SÃO PAULO**

Fundação de Proteção e Defesa do Consumidor

HÁ'EVE OJAPO PA AVÃ HA'E Y RAMO MBYTE RI'VE, OMO MBE'U MAMONGUI PA
IJY PY HAGUE

MOKOI GUE PARA NHANDÉ PY

FKUATIA PARA RI'A: MA OU LIVIANE ARA MIRIM DE LIMA HA'E OMBOU RAMO.

São Paulo
Tentã Guatxu
Maió 2026

Oikuaa uka / ÍNDICE - Rehegua

NHANDE DIREITOS BÁSICOS JAJOGUA VA'E KUERY PE NHANDE MBYA KUERY, APY SÃO PAULO PY GUAKUERYPE	1
JAIPORAVO JAIPOTAVA'E	2
MBA'EMO JAJOGUAA TY NDA'EVEI OJAPO AGUÃ	2
DJAIKUAA MBA'EMO ANHENTENGUA	3
TEMBIAPO PORÃ RIVE NHEKONTEVE	6
EI KAUÃ POTA PORÃ REIKONTEVE ARE	9
KOVA'E KUATIARE MA REJOU RÃ MBA'EIXA ETE'IPA REIKO AGUÃ MBA'E MO NOIN PORAIN RAMO	12
MBA'E TU NDEE REIKUAA PORÃ RÃ REIPORU VY	13
MBA'E TXAPA RE PORANDU RÃ NDE PYTYVÕ AVÃ	14

NHANDE DIREITOS BÁSICOS JAJOGUA VA'E KUERY PE NHANDE MBYA KUERY, APY SÃO PAULO PY GUAKUERYPE.

Kova'e jaikoare ma jareko nhanderepya jajoguaa va'e kuery pe (léi no. 8.078/1990) kova'e ma petein tein rami nhandereya aguã jajogua va'e kuery pe, ijayvu porã rive aguã, nhanderepy jajoguavy mba'e mo porã jajopy, Jaru nhanderepy vy oiko até aguã.

Nhande mbya kuery voi jareko nhanderepya mba'e mo jajoguavy oiko porã aguã, nda'evei onhemboarai rei aguã ijavivepe.

Kova'e kuatia py, ndee reikuaa potavã mba'emo kuatia rêgua.

JAIPORAVO JAIPOTAVA'E

Pende pereko pende´avery peiporavo avã pende pejogua txe va´e, peikõ teve veva´e, nde perata oipity peve. Mava´e ve ovende i va e há égui pres-tador de serviço nda evei ojogua huka nha ã avã ndereipotai´ va e.

Txapy´a ramo, reikõ teve reiporu avã ramo, pera-ta'ryru nda evei onha ã avã ndee rejopy avã cartão de crédito, ha egui seguro. Kova e ma pave oikuaa va´e djajapo ha'eveva'e'y.

MBA'EMO JAJOGUAA TY NDA'EVEI OJAPO AGUÃ

- Nda´evei ojogua huka nha ã avã mba emo ha egui serviço ojoguatava e nda evei ijeyu guaa ai ramo, ndoguerekoi perata ramo, ha egui tuja i ve e ramo.
- Omombe u iporã veva´e, ha egui iporã va e y mba´e mo re oi va´e ndee reipota va´e. Ha egui ojustificar avã pave ojogua va ekuery.

- Ome e ramo mba´e mo ndee reikuaa he y reve ramo pe, reiporu tavy pirapire rênda gui va e ri ndereikuaai, ha egui nê contrata regua ayu txã ha e ae ipyau ramo japo rãn ne contrata awan.
- Oguerova regras petei ayu ndee reikuaa he y reve, exemplo ndee ndeyu re me e avã 50 reais va e kue ma omboepy ve ju 65 pyju.

DJAIKUA A MBA'EMO ANHENTENGUA

Epy ma mba'emo ovênde va'e omoînã epy, mba'emo ijavire, ojekua'a ãgua, ndee ndere porândui ãgua ha'égui rexavã aeveparei pa rejogua ãgua, oinramo are rejogua ãgua mba'emo remboépy ãgua, ovênde va'e ijavurã mbovypa ome'e ãgua perata, mbovykuere pa mboépyrã, ha'égui mbovy pa petei mboepyrã ha'égui mbovy pa omoînã perataiju.

- Mba'epa re mboépy ãgua ha'égui amboa'e remboépy ãgua rami oin

-
- Mba'emo mba'exaguagui ojapo ha'égui mba'ere oiporu
 - Mba'exagua pa oin ha'égui mba'exaguagui ojapo, mba'éxagua oiporu ojapo água
 - Mbovy pa, peteîn teîn, ha'égui poyi'a, ha'égui tynyé'a, ha'égui amboa'é ire
 - Ara ovâleva'é
 - Xeavu oinramo mba'eaxy, a ha'égui mba'emo ha'eve'a
 - Ha'égui amboa'e ânvu, mba'emo regua

Ta xauka!

- Ja jogua ramo ja joi aty, ramo éyre celular, omombe'urân mba'exapa ojopyrâ, mba'exapa nhamoîn ojopy água jaiporu ha'eve a rami água
- Ja jogua ramo ja'u vaérân ha'é ramoéyre ja oâ'u tavy ha'eraimo mba'emo oavu omboaxarâ, mba'epa oinrâ mba'emo py ha'égui mbovy pa oin

PEIKUA'A POTAVI

Ijavi ipara ere oavu omboaxa'are mba'emo re ma, anhentengua omboaxarâ nda evei omboaxa ãgua oavu nhande kore ãgua ha'égui nda ipara porâin ramo ha'égui ipara ndopai va'e kue

Rejogua va'e kue ha'éy ramo ndee deavurâpe ovêndeva'e pe reve, ha'égui reporandurâ ome'é ãgua pe rejogua va'e teîn ogueruka ãgua. Nda'evei ramo ma ndee rereko direito re porându ãgua ndee rejogua ey ãgua, ha'égui rejopy ãgua ju nde perata, nda evei omboepy ju ãgua rejopyvy nde perata

Ndee rejogua ramo peteî arroz 01 kilo va'é ha'é omain pe o pesar ãgua ramo ma oikua'a 95 gramas oin ha'eraimo aé ha'eve ndee rembokovia ãgua, ha'eve reporandu ãgua ju oatava'ekue nda evei ramo ma tome'éju nde perata

TEMBIAPO PORÃ RIVE NHEKONTEVE

Ndee ´ ma ha eve rereko havã mba e mo ha egui rembaeapo havã nemomba ´ e va ´ erã ´ e ´ y haegui ndereraa jepe va ´ e rã, ha egui mba emo ndoguata porai ramo ndee rekarã jurua ojavova e kue, ojapo porã havã ndevype, ndee ma rei guaa pota rã jurua apy.

Ndee rejogua mba e mo reiporu avã, tembi u, po ã, ha egui cosmetico jaiporu va ´ e nhande a jajaya, mba e yru, frete. Ha e kuery ma oguereko pouco tempo petei jaxy re rive.

Ndee rejogua mba e mo reiporu hare va erã aoo joi a, ayu txã, oetxauka a, ha egui mba e mo re.

I ndee rereko mokoi jaxy re, reporandu avã.

EI KAUÃ POTA PORÃ REIKONTEVE ARE

Oin mokoin regua jaikuaa pota awã

1) oin jaikuaa ramõ ha'eva'e ara py jajogua va'ekue ha'everã nhandevype

2) Oin vai va'e oin ramo hatxy oikuaa haguã mba'ere hare rire maê ojekuaa mba'e mokue ha'e nhemba'apo ara onhemboypy ha'e va'e ara guive noî porã vei va'e.

Mba'emo jajapo, jaroayvu arapy he'yn ma nhande'ary vere varã japyxaka jexauka , ara onhemboypy guive jejogua mba'e mo onheporã, kuatiare re onhembopara mba'e mo ojejogua ague regua, ta'anga revê ou aguã, ha'e guima oin oin ve mba'e mo regua.

Jaexa ipara mba'emõ regua

Ha'eramo ma ha'eve reporandu omoatyro awan ha'e y ramo rembokowia awan, ha'egui ha'eve reporandu awan pirapire reme'e waékue

Ha'é y ramo ha'eve reporandu awan omboin ju awan perata repy mboepyu awan, mba'emo jajoguavy ojopypora ramo, ha'egui mba'eapoa kuery mba'emo ipora awan, ha'e inkarain ipara'are.

Mba'emo jajoguaty ma jareko nhande jepy wa'e pe, mba'emo jajoguavy, ha'egui mba'emo iwai-paramo omoatyrõ awan, oin pe kuaxia pararé nhande jepy wa'é mba'emo jaiporu wa'é pe.

Mba'emõ pejogua va'ekue ivaiparei reve owaen ramõ ha'eve arapy nhamombe'u awan

Ha'eramõ Mba'emõ hare mã jajogua haremã jaiporu,ivaipa ramõ ha'e va'e nhamombe'uran ara py

Oi ara nhande hau hãguã

MBA'EMÕ

Mba'emõ	Ha'eregua	Ara reporandu avã
Mba'eyru	hare oin	90 ara
Aoo, pyru	hare oin	90 ara
Tupa, tupa'arygua	hare oin	90 ara
Nhambo'yvytua, Nhamo'yro'ytxaa jajejoia Tembi'u, kanvo	hare oin	90 ara
Dja'uva'e, kãvõ, kuation, dogue raai	dogue raai	30 ara're

TEMBIAPO

Tembiapo	Ha'eregua	Ara reporandu avã
Mba'eauru moatyroã	Hare oin	90 ara
Ka'apia, oo japoia	Hare oin	90 ara
Ao jejoia	Ndarei	30 ara
Hi'a ojaya'a, Mba'eauru ojoia	Ndarei	30 ara

Amongue mba'emo wendea ma ome'e kuationa jajo-
guague, mba'emo ivaipa ramo jaaju perata jajopy,
ha'eramo he'y jakambia awã.

Amongue mba'emo wendea ma om'e kuationa
nhakambiaavã petei ma'etyn re.

Kova'e kuationa ma ombopara jajogua va'e arapy,
omombe'u mbovy ara pa oguereko kuationa mba'emo
jajogua va'ekue.

KOVA'E KUATIARE MA REJOU RÃ MBA'EIXA ETE'IPA REIKO AGUÃ MBA'E MO NOIN PORAIN RAMO

Mbae mõi rejogua rire nda reipotaweivy internet ha'e
gui autxa rupi mba'e jawe tu ndee rejogua oka gui
mba'e mõi internet (sites. Redes sociais. Aplicativos)
ha'e gui,autxa pereko nde'avery mba'e mõi rei ma
guive nda reipota weivy re mbopytaju re porãndu va'e
kue. Mba'eve re mombe'u he'ynre. Txa py'a rei
ramo nde'e rejogua petey ajukue,online gui Ha'e vy
ma ndareui reiju ramo ha'eve ju re mbopyta ju avã.
O vende'i va'e ,ha'eve ju ome'en ju avã perata'i ijavi
ete'iju pejopy avã.

MBA'E TU NDEE REIKUAA PORÃ RÃ REIPORU VY

Heta va'e kuery tenta guaxu ha'e ve nhande pytyvo awa kova'e ma onhemo pu'ã raja'e nhandevy kuerype.

Nhande Avery oikuaa porã ava tentã guaxu py, avy ndekore re ramo ha'e merami oikuaa ve ramo.

Agui ndereity ramo ha'e ramo tentã guaxuré ha'evé ojapo avã mba'emo aveden va'e agui omombe'u ojapo hete avã mba'emo, ha'e ve aurupi ojapo avã pavenpe.

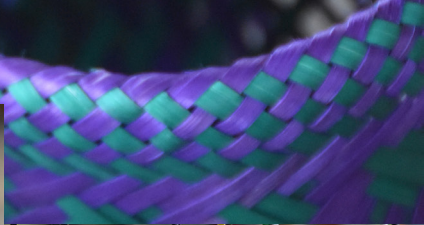
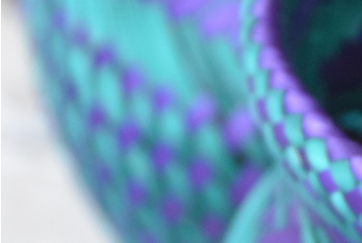

MBA'E TXAPA RE PORANDU RÃ NDE PYTYVÕ AVÃ

O PROCON São Paulo pygua ma oiko nhande pytyvõ aguã ojapo raka'e, nhande kuerype, mba'emo jajo-gua va'e pe, apy São Paulo pygua kuerype.

Ndee ndereikuaai porãi ramo nde direito rejogua vy, reikuaa pota aguã mba'emo ovende va'e revê ramo, o PROCON São Paulo pygua ma oi nepytyvõ aguã.

Mba'emopy ovende va'e ndekore ramo, nomombe'u porai ramo, há'eve avi jajapo aguã denuncia. Ha'e vyma PROCON São Paulo pygua há'eve oikuaa pota aguã, ha'e kuery Lei py, ha'egui amboae kuerype oipytyvõ aguã.

NHANDEREPYA MBA'E MO JAJOGUAVY PROCON-SP

AYVU NHAMOMBE'U A

AYVU MOMBYRY RUPI NHAMONDUKAA.

<https://www.procon.sp.gov.br>

LIGUE 151 (apy São Paulo py)

segunda a sexta-feira 9h às 15h guive

JURUÁ REVÊ ETE NHANDE AYVY. Agendamento em:

procon.agendasp.sp.gov.br/eagenda.web/procon

OUVIDORIA: <https://fala.sp.gov.br/>

Amboae tenta py avi oin jajogueroayvua: consulte a prefeitura de sua cidade ou o site do Procon-SP

YouTube: TV Procon-SP

Instagram: @proconspblog

Blog: educaproconsp.blogspot.com.br

Facebook: proconsp

X: @proconspoficial

Bluesky: proconsp

Linkedin: proconsp

Threads: proconsp